

Leerrede over Hebreëen 13: 10 gehouden te Schiedam op Goede Vrijdag, 15 april 1949, door ds. H. Hofman, evangeliedienaar.

Zingen - Psalm 22: 1 en 2.

Lezen - Jesaja 53

Tekst:

Het woord waartoe wij uw aandacht vragen tot inleiding om des Heeren Avondmaal te vieren, vindt gij in het 13e hoofdstuk van Paulus' zendbrief aan de Hebreëen, en wel nader het 10e vers, waar Gods Woord aldus luidt:

Wij hebben een altaar, van hetwelk geen macht hebben te eten die de tabernakel dienen.

Rede:

Het is Christus' eigen woord, dat wij Zijn Avondmaal zouden vieren tot Zijn gedachtenis, en daarin Zijn dood ook zouden verkondigen totdat Hij komt. Wij hebben dan hierop te letten, dat Christus Zijn Avondmaal heeft ingesteld voor Zijn gelovigen.

Wat waren dat oorspronkelijk voor mensen? Dat waren mensen (wij kunnen uit de Evangeliën hun geschiedenis en levenservaringen lezen) die door de verlichting des Geestes er achter gekomen waren - het niet zo maar van horen zeggen hadden - dat de zaligheid alleen in Jezus Christus was.

Dat hun werk en hun godsdienst, ja het beste wat van hen kwam, geen waarde bij God had, en ook geen rechtsgeldigheid had in de troon Zijner Majesteit. Wanneer Jezus Zijn discipelen vraagt: "Wie zeggen de mensen, dat Ik, de Zoon des mensen, ben?" Dan is hun antwoord: "Sommigen: Johannes de Doper, anderen Elías, en anderen Jeremía, of één van de profeten." Als Hij hun vraagt: "Maar gij, wie zegt gij, dat Ik ben?" Dan antwoordt Petrus één voor allen: "Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods." Dan is Jezus' woord niet: dat heb je goed begrepen Petrus. Nee, zo is het niet, maar zegt: " ... vlees en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar Mijn Vader, Die in de hemelen is."

Die openbaring had teweeg gebracht, dat zij om Zijnentwil alles verlaten hadden. Zij waren Hem gevolgd, dááruit! Zij konden bij zichzelf zó weinig bekijken, waardoor zij op een keer zeiden: "en wat zal ons nog geworden?" Zó waren zij bij zichzelf. Maar dan pakt Jezus hen daarin op. Als zij het niet meer weten, dan weet Híj het nog wel. Daardoor zijn zij al meer aan Hem gaan en blijven hangen, ja ze zijn Hem gevolgd tot in de dood. Dat kwam, doordat er in hen van God was gewrocht.

Neem bijvoorbeeld maar eens die gelegenheid toen Jezus zei dat Hij opging naar Bethanië, en dat Lázarus gestorven was. In Bethanië had men Jezus willen stenigen! Wat is dan het woord van de man die nogal eens genoemd wordt, de ongelovige Thomas te zijn? Daar komt voor de dag wat er in zijn hart is; daar wordt hij de woordvoerder voor de anderen, en zegt: "Laat ons ook gaan, opdat wij met Hem sterven." Die mensen hadden niets anders dan Jezus. Neem Jezus weg, dan was voor hen alles weg. Maar, hadden zij Jezus, dan hadden zij alles. Zó hebben zij Hem erkend, gehuldigd, geëerd, als het leven, de zaligheid, de Zaligmaker, buiten Wie zij niets hadden.

Bedenken wij dan, dat, wanneer wij des Heeren Avondmaal vieren, het ook de bedoeling is, dat een ieder onderzoekt of hij zichzelf aanmerkt een mens te zijn die van nature in een staat van oordeel en vervloeking is en daaruit niets anders heeft dan Jezus.

Dus niet: ik ga al zoveel jaren onder de godsdienst, en ik geloof wel van mijzelf dat ik ook veranderd ben, en niet zo maar een natuurlijk mens ben, en dergelijke. Neen. Maar, dat wij nu vanwege de staat van ellende, buiten God en Christus, niets anders hebben dan alleen Hem. Want dat behoort bij een gelovige te zijn: ik erken en huldig niets anders dan U.

Er staat nog in het formulier: opdat onze eeuwige honger en kommer, namelijk onze zonde, worde weggedaan. Daartoe heeft Christus Zijn lichaam laten verbreken en Zijn bloed laten vergieten. Dat wordt ons voorgesteld in de tekenen van brood en wijn.

Nu lees ik van de apostel Paulus dat hij tegen de Hebreëen zegt: - dus tot degenen waar in het hart woonde van hetgeen ik nu zo-even opnoemde, dus van de gelovigen - "Wij hebben een altaar." Wat hebben wij daaronder te verstaan? Onder het Oude Testament was er een brandofferaltaar, en er was een altaar om reukwerk op te offeren in het heiligdom. Maar wat verstaat de apostel hier er onder? Die zegt tot de gelovigen: ik en gij (want het is meervoud): "Wij hebben een altaar." Dus hij spreekt hier, dat wij hebben, wij, die van nature in Adams val alles verloren zijn, die niets hebben. Wij hebben dus toch wat: "een altaar." Wat kunnen wij daaronder anders verstaan dan de tweede Adam, Jezus Christus?

Immers, Hij - als Middelaar Gods en des mensen, Die waarachtig God en waarachtig Mens is - was het toch Die Zich, naar Paulus' woord, door de eeuwige Geest Gode onstraffelijk opgeofferd heeft. Dus Hij heeft Zichzelf opgeofferd, op de altaar Zijner godheid, door de eeuwige Geest. Hij was ook Zelf de Hogepriester. Nu staat er, dat wij een altaar hebben. Maar hij voegt er bij: "van hetwelk geen macht hebben te eten, die de tabernakel dienen." Let wel, er staat niet: geen recht hebben, maar: geen macht hebben.

Daar wij een redelijke godsdienst hebben, en de dienst Gods ook geestelijk is, moeten wij deze zaken ook geestelijk aanmerken. Als er geen waar geloof is, dan is er geen macht om van die altaar te eten. Dat is er dan niet. Waarom niet? Omdat er geen geloof is. Dan onderscheidt men ook niet aan des Heeren avondmaal Zijn verbroken lichaam en Zijn vergoten bloed, zodat ook nog in het formulier deze uitdrukking voorkomt, dat men zichzelf een oordeel eet en drinkt, niet aanmerkende het lichaam des Heeren. Er moet dus geloof zijn, willen wij kunnen eten.

De apostel Paulus stelt dan vast, dat die de tabernakel dienen geen macht hebben. Hij bedoelt: die hun leven hebben in werken, gelijk de Hebreëen - de Joden - buiten de verlichting des Geestes niet anders deden. Bedenk maar eens even, toen zij de Heere der heerlijkheid zouden kruisigen, gingen zij niet bij Pilatus in het rechthuis; want kijk, dan werden zij verontreinigd, en dan konden zij des Heeren Pascha niet eten.

Toen de sabbat en de voorbereiding aankwamen, baden zij Pilatus, dat Christus en de andere gekruisten de beenderen gebroken zouden worden. Zij merkten niet eens het ware Paaslam aan, waarvan geen been gebroken mocht worden, en dat door de Paaslammeren werd voorgesteld.

Neen, zij wilden het met al hun godsdienst wel doen. Want het waren geen grote goddelozen, wereldlingen, die Christus verwierpen, maar et was de godsdienst, de kerk, en zelfs de ambtsdragers daarvan: de hogepriester, de overpriesters, de schriftgeleerden, ja de meest rechtzinnigen van hen: de Farizeëen. Er was geen genadelicht, en dus verwierpen zij de Heere der heerlijkheid, het ware Paaslam, en wilden Dat zelfs ontheiligen door Het de benen stuk te slaan, en zelf zaligjes het pascha te eten. Er was geen geloof in Christus. Daardoor zagen zij niet, en onderscheidden zij niet.

Dus, die de tabernakel dienen - leven in werken, in godsdienst, leven vinden buiten Christus en de genade - die hebben geen macht. Let wel: al treedt men zelfs toe tot des Heeren Avondmaal, en ontvangt het gebroken brood en de wijn uit des dienaars hand, als er geen geloof is, dan kunnen wij ons geloof niet versterken (en daartoe is het sacrament), want men heeft er de macht niet toe. Door het geloof eigent men zich toch toe?

Daarom geloven wij niet in de transsubstantiatie, noch in de consubstantiatie, maar wij eten en drinken Jezus Christus door het geloof, en hebben door het geloof de macht om te eten van die Altaar, Jezus Christus. Moet ik daar nog meer bijvoegen? Ik heb gezocht zo kort en zakelijk mogelijk te spreken. God kent het hart, en een ieder voor zich moet zich dus onderzoeken: hoe is het? Leef ik uit werken? Of ben ik een rampzalige zondaar die Christus eert? Als gij rampzalige, helwaardige zondaars zijt, en gij hebt niets anders dan Christus, dan doet gij er niet goed aan als gij op uw plaats blijft, en, wat wel voorvalt, soms de bank vast blijft houden. Maar als er niet is: ik ben een verwerpelijke zondaar en ik eer Christus, dan hebt gij er geen nuttigheid van, om tot des Heeren Avondmaal te gaan. Want er moet geloof zijn. Zonder geloof is het toch onmogelijk Gode te behagen, dan is er geen macht om daarvan te eten.

Want bedenk wel (laten wij dit nog in het kort er bij voegen): toen Christus aan het kruis gestorven was, had Hij voor al de zonden betaald tot de laatste kwadrantpenning toe. Nu wil de vijandschap wel met Christus doen, en Zijn benen breken, maar ... daarover heeft het hoogste Gerechtshof uitspraak gedaan: dat mocht niet. Geen been zou aan Hem gebroken worden. Had Christus Zijn Vader geëerd, Zijn Vader doet het Hem, en eert Zijn Zoon voor duivelen, engelen en mensen, hoedanig zij ook waren.

Maar nu is ook dit waar: gelijk het vlees van het Paasoffer was om te eten, zo is Christus' vlees de ware spijs voor ellendige zondaren, en Zijn bloed de ware drank, die ons wordt toegeschikt, en waardoor gelovigen zich toeëigenen, om er de zegeningen des verbonds van te mogen wegdragen. Dat dan die algenoegzame Jehova ons toeschikke naar geval en staat, zoals wij zijn, hetgeen wij behoeven, opdat wij straks met een goede consciëntie deze plaats verlaten, en, wanneer wij vanavond naar bed gaan en onze knieën buigen, wij dat kunnen doen met vrijmoedigheid. Dat Hij ons Zijn zegen daarin dan toeschikke om Zijns eeuwige verbonds- en goedheids wil. Amen.

Ik ga dan over tot het lezen van het formulier:

Geliefden in de Heere Jezus Christus, hoort aan de woorden der inzetting van het Heilig Avondmaal van onze Heere Jezus Christus, welke ons beschrijft ... enz. (Het formulier, tot en met het gebed, hetwelk besluit met de artikelen des geloofs) ... wederopstanding des vleses, en een eeuwig leven. Amen.

Zingen wij nog vooraf uit Psalm 43: 3 en 4

3. Zend, HEER, Uw licht en waarheid neder, ...
4. Dan ga ik op tot Gods altaren, ...

(Stil gebed door de dienaar aan de tafel).

Opdat wij dan met het waarachtig hemels brood Christus, gespijzigd mogen worden ... (Het formulier verder, tot en met) ... tot Zijn gedachtenis ontvangen.

Eerste tafel:

(Nodiging) Ik ben wel heel kort geweest in de voorafsprak, maar, mij dunkt, het is toch genoeg. Het Evangelie leert ons, ook het formulier leert en onderwijst ons, en het woord dat wij gesproken hebben is van dien aard, dat Jezus Christus zowel Altaar is als Offerande en Hogepriester.

Hij wil Zijn gelovigen Zijn vlees tot spijs geven, en Zijn bloed tot drank, en het geloof is als de hand waardoor wij ontvangen en ons toeëigenen. Komt dan om uw ziel te sterken aan hetgeen Christus Zelf ons geeft, opdat wij, gesterkt wordend, Zijn Naam mogen eren, en Hem mogen huldigen, Die de Schoonste is onder de mensenkinderen. Komt dan. Daartoe zijn alle dingen gereed.

(Nadering. Wanneer de tafel geheel bezet is:)

Ik heet u hartelijk welkom op deze plaats, waar de Koning, als de door God verordeneerde Heilaanbrenger en Zaligmaker, ons in de tekenen van brood en wijn eenvoudig openbaart Zijn aanbiddelijke, reine, zuivere liefde. Want wie heeft meer liefde dan die zijn leven geeft voor zijn vrienden? Hij heeft Zijn leven gegeven, Zich in de dood overgegeven. Waartoe Christus Zich in de dood moest overgeven, lezen wij in Zondag 16 van de Heidelbergse Catechismus. Het antwoord is: "Daarom dat vanwege de gerechtigheid en waarheid Gods niet anders voor onze zonden kon betaald worden, dan door de dood des Zoons Gods."

Als er nu één plaats op aarde is om daaraan te gedenken, dan is het wel aan des Heeren tafel, om daar, een ieder voor zich, te bedenken: dat hebben nu mijn zonden teweeg gebracht. Mijn zonden waren de oorzaak van de toorn en de gramschap Gods, en nu moest, krachtens Zijn onkreukbaar recht, en wet der vergelding, de zonde tegen de allerhoogste Majesteit Gods begaan, ook met de dood gestraft worden; met vernietiging.

Immers, dit is toch de ervaring geweest onder het ontdekkend licht des Geestes, dat wij mensen zijn die ons zó van God hebben losgemaakt, satan zijn toegevallen, en onze eigen weg zijn gegaan, alsof God niet was de God van zaligheid en leven, en dat het buiten Hem anders, béter was. Dat heeft Adam gedaan, dat heeft Eva gedaan, en dat hebben wij in en met hen gedaan.

Nu kon het krachtens de reine wet Gods niet anders - want daarin heeft God Zich geopenbaard in de heerlijkheid, de reinheid, de volmaaktheid van Zijn Wezen, en daarin ligt begrepen, dat Hij een God is Die de ongerechtigheid niet kan gedogen - of de ziel die zondigt moest sterven.

Zo moesten wij vernietigd worden, wij, die God de rug hadden toegekeerd, niet meer aan Hem gebonden waren, Hem niet eerden, hoewel Hij onze Schepper, Weldoener, Zegenader was. Zo kòn God niet anders handelen; dat was krachtens Zijn gerechtigheid. Maar nu is het Jezus Christus, Die Zich als Borg en Middelaar in onze plaats gegeven heeft. Moest er voor de zonde betaald worden, en kon dat niet anders dan door storting van bloed, kon het niet anders dan door de dood, moest Hij Zich tot in de dood vernederen: de Koning wilde dat gaarne doen! Want dat doet de liefde! Werkelijk, dàt doet de liefde.

Er zijn hier in onze vergadering ouders, die in de oorlogstijd, toen de bommen vielen, de kinderen als met hun lichaam zochten te dekken, opdat de kinderen vrij zouden blijven van de ellende van het oorlogsgeweld; maar nu hebben wij met een Jezus te doen, Die dat in de volste zin des woords gedaan heeft. Hij heeft ons helemaal willen dekken. Hij wilde Zijn bloed laten vloeien en Hij wilde sterven. Dat was noodzakelijk vanwege de gerechtigheid Gods, want Diens bedoeling is het, om ons weer als kinderen te bezitten. Niet alleen als Zijn schepselen, maar als kinderen, en ons aan Zijn Vaderhart te drukken, opdat het zou wezen: rust maar eens; rust, zoete rust, dat gaat alle denken en vermogen onuitsprekelijk ver te boven.

Ook was het, lezen wij in deze 16e Zondag van de catechismus, dat vanwege de waarheid Gods niet anders betaald kon worden. Gods Woord moest gehandhaafd blijven. Daar had die Majesteit Zichzelf in geopenbaard als de God der waarheid, en Zijn Woord is de waarheid. Nu kunnen wij zien in heel het Oude Testament, wat er noodzakelijk was tot verzoening. Inzonderheid treffen wij dat aan in de offeranden. Ook in het Nieuwe Testament zien wij het ware Paaslam, Dat Zich heeft opgeofferd, zodat de ganse waarheid Gods door Hem vervuld is. Hij gaf Zich in de dood, om ons het leven te kunnen geven. Daar dan de zaken zo zijn, en Christus Zich tot in de dood

heeft vernederd vanwege de gerechtigheid en de waarheid Gods, och, laat het dan op deze plaats zijn, waar de Koning Zelf ons nodigt, dat wij ons ten diepste voor Hem vernederen. Wij kunnen God niets toebrengen, maar dit is Gode aangenaam: Zijn offers zijn een gans verbroken geest, door schuldbesef getroffen en verslagen.

Als bij ons het schuldbesef is en de verwerpelijkheid - wie ben ik, wie ben ik, en daartegenover: Wie bent U, o hoge majesteit Gods, en: Wie U, o Immanuël - dan kan daarin het hart geschikt worden, opdat het zou zijn dat wij Hem spijsoffer toebrengen in een rein vat. Een hart in het geloof gereinigd en gezuiverd, een rein vat, Gode dus wel aangenaam, gereinigd van alle besmettingen der wereld, der werken en des vleses, gereinigd door de Geest. Laat dan dit - in ons samenzijn, en ook aan de dis des Heeren - in het middelpunt staan; want daartoe is des Heeren Avondmaal dat wij het zouden doen tot Zijn gedachtenis.

Hij gaf Zich voor ons in de dood. Laten wij also de tekenen gebruiken, opdat het zijn als panden der liefde. Want de Heere Jezus nam in die nacht in welke Hij verraden werd, het brood, en als Hij gedankt had, brak Hij het, en zei: "Neemt, eet; dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijn gedachtenis." Hij wil dat wij Zijns daarbij zouden gedenken; dat Hij Zich voor ons gaf in de dood, en dat alles, opdat wij het leven zouden hebben in Zijn Naam.

"Neemt, eet - sprak Hij - want dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijn gedachtenis." Want zo dikwijls als wij dit brood eten en deze drinkbeker des Heeren drinken, zo verkondigen wij Zijn dood totdat Hij komt. (onderwijl wordt gecommuniceerd).

Desgelijks nam Hij ook de drinkbeker, na het eten des Avondmaals, en zei: "Deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed; doet dat, zo dikwijls als gij die zult drinken, tot Mijn gedachtenis." Drinkt allen daaruit, om Zijn dood te verkondigen totdat Hij komt. Daar dan die gezegende Koning ons door de tekenen van Zijn verbroken lichaam en Zijn vergoten bloed heeft willen sterken, zo is dat, opdat wij hier (laten wij dat steeds bedenken) zouden strijden de goede strijd des geloofs.

Wij hebben met een Heiland te doen, Die voor ons zorg draagt, niet te hooi en te gras, niet een weinig, maar ten volle. Want Hij heeft een gebod van Zijn Vader ontvangen, dat Hij degenen die Hij van de Vader gekregen heeft zou bewaren ten eeuwigen leven. De prijs waarvoor Hij ons kocht is zo duur. Want het is geen goud of zilver geweest, maar het is door Zijn bloed gegaan. Voor die prijs heeft Hij ons geëigend. En wij worden Zijn bruid genaamd, en die bruidsschat bracht Hij aan. Laat het dan zijn, om ons in vol betrouwen des harten op Hem te verlaten; want wij krijgen hier allemaal ons deel.

Wij zitten hier met verschillenden, ieder heeft zijn eigen ervaring gehad in de laatste tijd. Er is onder ons één (in de tijd van de voorgaande keer dat er avondmaal geweest is tot nu) in een Drie-enig God geëindigd, één een halfjaar ziek geweest, op de rand van de dood, één nauwelijks uit het ziekenhuis, anderen weer in andere omstandigheden. Hij bewijst dus: Ik wil onder u wonen, werken, Mijn werken openbaar brengen, maar ... Hij onthoudt ons hier niet allerhande kruis. Een ieder krijgt zijn portie; die zus, die zo, deze dit en die dat.

Maar bedenk daarbij wel: de Koning heeft ons goed vast! Zeer opmerkelijk staat er in de eerste Zondag van ons leerboek, dat ik met lichaam en ziel, beide in het leven en sterven, niet mijns, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben. Hij heeft ons. Wij hebben Hem door het geloof, en zover als er geloofskracht is, hebben wij de vrucht. Maar, is de geloofskracht geweken, hoe zijn wij dan? Het is maar goed, dat Hij ons in Zijn greep heeft. Want Hij laat niet los. Ik geregeld wèl. En jullie? Maar nu is het zo: Hij houdt ons vast. Laat het dan in ons zijn: ik verlaat mij op U, en geef mij aan U over. Op wie kunnen wij dat beter doen dan op iemand die zich gaf tot in de dood.

Laat het dan een hartsterking zijn, dat Hij ons heeft toegediend Zijn verbroken lichaam en vergoten bloed. Laat het dan alsoo voor ons zijn, om getroost op te pakken, en te reizen onder 't heiligend kruis, naar 't erfgoed daarboven, naar 't Vaderlijk huis. Jezus, Die de dood inging, de laagste plaats heeft ingenomen, heeft ook de hoogste plaats ingenomen. Heeft ook gebeden, dat daar ook zullen zijn degenen, die Hij van de Vader verkregen heeft.

Wij verlaten, vroeger of later, dit benedenrond en de strijd, en mogen dan bij Hem zijn. Als nu de eerstelingen al zo zoet zijn, wat zal dan straks de volle oogst wel niet zijn! Och, och, och, de volle oogst, om verzadiging te hebben. Dan niet meer teken en zegel, maar dan om te eten tot verzadiging, rechtstreeks gedrenkt uit de troon des Lams. Mij dunkt, we moesten maar eens zingen het eerste vers uit de 89e Psalm:

'k Zal eeuwig zingen van Gods goedertierenheên;
Uw waarheid t'allen tijd vermelden door mijn reên ...

(Na het zingen gevraagd aan één der aanzittenden - zie boven -)

Zou je soms nog een vers hebben, waar je de voorkeur aan geeft? Je bent nu een half jaar ziek geweest, dus ... (waarop opgegeven werd) Psalm 40: 3

Mijn God, Gij hebt Uw wond'ren groot gemaakt;...

Nu zingen wij nog het eerste vers van Psalm 65:

De lofzang klimt uit Sions zalen ...

Daar dan de God van alle genade en barmhartigheid waarlijk onze Weldoener is, Die nog Zijn werken onder ons openbaart van bekering ten leven, ja niet alleen in overgang, maar ook in terugbrenging in de Oorsprong, waar wij uitgevallen zijn, en dat ook bekrachtigt door de eeuwige Geest, om ons Die te schenken als onderpand der erfenis.

Dat dan die God, Die dat alles werkt, en Die alle dingen regeert, Die een ieder zijn eigen omstandigheden geeft, en dat in gezondheid en in krankheid, in vóór- en tegenspoed, bitter en kruis, wat wij nodig hebben, Zijn Gods- en genadevleugelen over ons uitbreide, opdat wij mogen wandelen waardiglijk de roeping waarmede wij geroepen zijn, Gode tot dankzegging. Amen.

Tweede tafel:

Jezus heeft dan Zijn Avondmaal ingesteld om Zijn gelovigen te sterken om Hem te eren, en om Zijn dood te verkondigen totdat Hij komt. Waar dan in het hart woont: Jezus, en Jezus alleen, kom dan, en sterkt u dan aan Zijn dis. Alle dingen zijn daartoe gereed.

Ik heet u van harte welkom op deze plaats, waar de Koning zo liefderijk is, dat Hij ons in de gaven - in de tekenen van brood en wijn - toeschikt de bewijzen Zijner goddelijke liefde, die wij zozeer nodig hebben. Immers, het is toch zo gesteld, dat wij niets anders hebben dan zonden en ellende. Want dat brengt onze afkomst met zich mede. Wij hebben niet éne deugd, niet één goed werk, kunnen niet éne zonde afkopen en wegdoen. Hij moet alles doen, het één zowel als het ander. Hij heeft aan het kruis voor de zonde genoegdoening gedaan in Zijns Zelfs offerande, en in Zijn bloedstorting en arbeid. Maar nu is ook nodig, dat Hij hier bij ons alles doet, het één zowel als het ander! Dat wil Hij ons te verstaan geven door de tekenen. Want die heeft Hij ingesteld tot versterking des geloofs, dat Zijn vlees alleen de ware spijs en Zijn bloed alleen de ware drank is. Daarbuiten is niets van waarde.

Als wij het dus daarbuiten niet hebben, dat is bij de Koning bekend. Die vindt het o zo goed dat ge moet erkennen dat alleen Zijn vlees de ware spijs en Zijn bloed de ware drank is, dat ge uzelf zo ontbloot ziet en ge u niets kunt toeëigenen, maar dat steeds de heerschappij van Christus nodig is, die Levensvorst. Dat Hij Zijn werk moet openen en aan het hart brengen, en telkens Zelf moet daarstellen dat wij door het geloof eigenen. Want anders gaat het niet. Als het zo is, dan wil de Koning dat wij Hem daarin erkennen.

Waarom? Hierom: Hij is toch Profeet en Leraar, Hogepriester en Koning? Het is de bedoeling, dat Hij bij ons alles zou doen, en dat Hij alles voor ons heeft gedaan, opdat wij rede en stof hebben tot de hoogste lof, dankzegging, erkenning en eergeving Godes. Want al Zijn werken, zegt de psalmdichter, zullen Hem loven, en Zijn gunstgenoten zullen Hem prijzen. Dus Hij brengt Zelf aan dat er in ons hart woont: lieve Koning, Schoonste der mensenkinderen, zouden wij U niet eren, zouden wij U niet vrezen? Dat is voor de hand liggend!

Het is Zijn bedoeling, dat wij Hem zouden liefhebben met al de liefde van ons hart. Dat is waarlijk Zijn bedoeling. Heeft de Koning het ooit iemand aan iets laten ontbreken als het nodig was? Nog nooit, hè? Als wij het niet meer weten, dan brengt Hij voor de dag, dat Hij het weet. Als wij om onderwijs verlegen zijn, wil Hij ons leren. Als wij ten einde zijn, wil Hij een weg openen, en als onze grond ons ontvalt, dan wil Hij nog onze Grond worden. Als wij onze vuilheid bezien, van onze zonde en onze afkomst, wil Hij ons reinigen; en als wij geen gerechtigheid hebben - naakt zijn - dan wil Hij ons dekken, in onze nood en dood, in alles een beantwoording zijn.

Laat daarom armoede, ellende, nood en dood maar openbaar komen bij aanvang, bij voortgang en tot het einde toe, opdat wij Jezus Christus zouden kennen en vervolgen te kennen zoals Hij is, de Levensvorst, en dat wij aan Hem gebonden zijn gelijk de gordel kleeft aan de lenden des mans. Het zal ons nooit berouwen.

Hij wilde met Zijn discipelen delen, Hij wil ook met ons delen. Wensen wij hier aan de tafel met Hem te delen - gijlieden hebt met uw toetreden bewezen met Hem te willen delen - wil Hij Zichzelf openbaar brengen dat Hij met ons wil delen, zo schenkt Hij ons dan Zijn verbroken lichaam en vergoten bloed als spijs en drank tot ons welzijn, Gode tot dank en heerlijkheid.

Hij nam dan in de laatste nacht, in welke Hij verraden werd, het brood, en als Hij gedankt had brak Hij het, en zei: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijn gedachtenis." Opdat, zo dikwijls als wij van dit gebroken brood zullen eten, wij ook Zijn dood zouden verkondigen, en dat totdat Hij komt. Ziet dan welk een liefde Hij tot ons had, Die Zich voor ons gaf in de dood. Eet en proeft en smaakt dat de Heere goed is. Neemt dit als teken en als pand Zijner goddelijke liefde. Zó lief had Hij ons. Hij gaf Zich voor ons in de dood, opdat wij het leven zouden hebben in Zijn Naam.

Liefdevolle, aanbiddelijke Koning! Hij nam ook, na het eten des Avondmaals, de drinkbeker en zei: "Drinkt allen daaruit; deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed. Doet dat, zo dikwijls als gij die zult drinken, tot Mijn gedachtenis." Hij wil dan, dat wij daarbij gedachtenis van Hem vieren totdat Hij komt.

Daar dan Gods Woord en leer is, dat de rechtvaardige uit het geloof zal leven, het dus niet de bedoeling is dat wij bij gevoel en inzicht zouden leven, maar uit de eenvoudigheid des geloofs, zo wil God Zelf door Zijn Woord en door Zijn Geest al meer, al meer, al meer openbaar brengen, dat Christus' werk een volkómen werk is.

Hij is gestorven aan het kruis. Zij wilden in vijandschap Hem nog de benen breken, maar dat mocht niet, daar zorgde God voor; Christus moest geëerd worden. Zijn zijde is doorstoken met een speer, vijandig, en er kwam bloed en water uit. Bewijs: waarlijk gestorven.

Nu is Hij niet alleen gestorven, maar ook begraven. Niet het wild gedierte en de vogelen des hemels tot spijs gegeven. Neen, begraven, om te bewijzen dat Hij ook waarlijk gestorven was.

Er was voor de zonde afgedaan en nu rustte de Waarheid in het graf. Maar op de derde morgen kwam voor de dag: al wat Haar drukte moest er af! Dat Christus dan begraven is, had de profeet ook voorgezegd: "Men heeft Zijn graf bij de goddelozen gesteld, en Hij is bij de rijken in Zijn dood geweest, omdat Hij geen onrecht gedaan heeft, noch bedrog in Zijn mond geweest is."

Nu heeft Christus in de dood ook de hoogste onderscheiding gehad, dat hebben wij dan mede als klaar bewijs: Ja, echt, Christus heeft Zich waarlijk opgeofferd voor de zonde, en biedt nu Zijn verbroken lichaam en vergoten bloed aan tot spijs.

De Koning wil ook door de tekenen zeggen: kunt gij het nu met Mij alleen doen? Ja? Immers, Ik ben alles, Ik heb voor de zonde betaald. Dat alles is waarachtig geschied, Ik ben gestorven en begraven, Ik heb volkomen met de zonde afgehandeld. Verlaat u nu eens volkomen op Mij, en geeft u dan aan Mij over.

Daartoe is dan ook het sacrament, opdat wij in ons geloof zouden gesterkt worden om Hem aan te hangen met ons ganse hart, met geheel onze ziel en met alle kracht. Dat God ons dat geve! Mij dunkt, wij moesten met elkaar maar eens zingen het 1e vers uit de 138e Psalm:

'k Zal met mijn ganse hart Uw eer, ...

"De liefde - zegt de kerk dan ook - is Zijn banier over mij." Dat het dan dus niet voor een gelegenheid is, aan de dis, maar dat wij Hem aanhangen. Wij hebben de bewijzen van Zijn liefde. Het is nu zo'n tijd, verschrikkelijk: de afval, de ontkerstening, de goddeloosheid! Maar als het er over gaat, is Hij nu niet Dezelfde? Onder ons is er in die tijd sinds het vorige Avondmaal, bekering ten leven gewrocht. Hij heeft steeds, door de jaren heen willen bewijzen - en dat doet Hij nu nog - onder ons te willen zijn. Dat het dan ook is tot hartelijke opwekking voor een ieder om Hem aan te hangen in volkomenheid des harten.

Dat het zodanig zij, dat wij, met terzijdestelling van al hetgeen geen wezen in zich besluit, ons aan Hem verbinden: Heere Jezus, ik verbind mij dan verder helemaal aan U, met ziel en lichaam, allebei. Ik heb niet anders dan U en U alleen. Heus, dan zullen wij zien, als wij niets anders hebben, hoe Hij doet. Staat gij voor alles, heus dan wil Hij wel aan u vermaken wat gij gelooft dat in Hem is.

In zoverre gij uw grond verloren zijt, en gij de Zijne zijt geworden maar nog met een grote leemte zit, dat wil Hij ook wel aanvullen, want dáárvoor is Hij. Niet om ons alleen tot grond te zijn, en dat wij de Zijnen zouden zijn, en op Hem zouden rusten, maar Hij wil ons alles vermaken, dat wij een thuis bij God hebben, en die Geest in verzekering en verzegeling, opdat het gans zou zijn: zoete rust, zoete rust, gaat alle denken en vermogen onuitsprekelijk ver te boven. In de Oorsprong terug! Weten wij daarvan, dat het dan is dat Hij nu onze God en Vader in Christus geworden is, dat wij Hem dan laten heersen, want Zijn heerschappij is goed. Dat Hij ons dan verberging geve onder de schaduw van Zijn Gods- en genadevleugelen, om Zijns verbonds wil. Amen.

Derde tafel:

Zijn Woord is, dat Zijn vlees de ware spijs is, en Zijn bloed de ware drank. Dat hebben wij aldus te verstaan, dat dat gelovigen zijn, die Christus geestelijk eten en drinken. Dat wil Hij in het Sacrament des Nachtsmaals zodanig openbaar brengen in de tekenen, om in daden te bewijzen Zijn hartelijke en dadelijke gemeenschap door het geloof. Als er dan in uw hart is behoefte, belangstelling en hulde aan Christus, Die het leven is, daartoe zijn dan alle dingen gereed.

Ik heet u dan welkom op deze plaats, waar Christus ons Zijn gemeenschap wil bewijzen. Dat het dan ook alzo in uw harten zij, om dat te bewijzen, met Hem te willen leven en sterven. Want daartoe is het toch.

Immers, door de geloofsvereniging met Hem, worden zij gezegd de Zijne te zijn, des Konings te wezen. Dat is door het geloof. En nu wil Jezus door de tekenen in het Heilig Avondmaal ons openlijk prediken: Ik ben geheel te Uwen dienste. Ik heb Mij in de dood gegeven, opdat gij het leven zoudt hebben, namelijk uit Mij en in Mij, want Ik ben het leven, helemaal.

Daarom, wordt het geloof gewrocht door de verkondiging van het Evangelie, het wordt gezegd dat het door het gebruik der Sacramenten wordt versterkt. De zaak is dus dat de Heilige Geest het werkt door het Evangelie, maar door het gebruik van de Sacramenten wordt het - óók door de Heilige Geest - versterkt. De Heilige Geest is het dus Zelf, Die also onder ons en in de harten der gelovigen werkt en wil werken, dat zij in het geloof worden gesterkt, om te kunnen oppakken en dragen alles wat er hier voorkomt. Want wij zijn hier in de strijd.

Satan is de eigenaar van deze wereld, de overste dezer wereld, en van ieder mens die door geboorte aanzijn in deze wereld verkrijgt, want daardoor zijn wij als een lid van deze tegenwoordige boze wereld. Maar nu is het Christus, Die op de aarde kwam, Zich in ons oordeel wierp, voor de zonde betaalde, het oordeel uitbracht tot overwinning, die levendmakende Geest verwierf Die het geloof werkt, waardoor wij aan Jezus Christus gaan hangen. Dat wij Hem gaan eren als: "die Nagel geslagen aan een vaste plaats, Die zal zijn tot een stoel der eer voor het huis Zijns Vaders, aan Wien men zal hangen alle heerlijkheid van het huis Zijns Vaders, der uitspruitelingen en der afkomelingen, ook alle kleine vaten, van de vaten der bekers af, zelfs tot al de vaten der flessen."

Wat is dan de zaak? Satan is zo verwoed op het minste waar gewrocht is omtrent het geloof in Jezus Christus, dat, hij het niet kan uitstaan. Kon hij ze uitroeien op deze aarde, gewis hij zou het doen. Het lijkt soms dan ook, of wij alles tegen hebben. Maar wanneer onze ogen geopend worden, dan gaat het net als met die jongen van Elisa, toen de stad waar zij waren omringd was van paarden en wagenen, ruiters en allerhande krijgsvolk, een zwaar heir, en de profeet zei: "Vrees niet, want die bij ons zijn, zijn meer, dan die bij hen zijn."

En Elisa bad: "HEERE, open toch zijn ogen, dat hij zie." Toen zag hij dat de berg vol vurige paarden en wagenen was, een heirleger van engelen. De grote heirkracht die met hen was, was meer dan die tegen de stad waren opgetrokken. Zo is het als wij die éne Koning aan onze zijde hebben. Dan hebben wij meer met ons, dan dat er tegen ons zijn. Want de dood is door Hem overwonnen, en de zonde vernietigd, de hel heeft Hij teniet gemaakt, uit het graf is Hij opgestaan, en noem maar op, alle vijanden heeft Hij overwonnen. Die éne Jezus spant dus de kroon, boven alles. Ik zeg tegelijk: als het geloof in aanwezig is, dan zien wij, dat wij eenmaal zullen zegeprelen, want dat Jezus ons bij Zich zal halen.

Maar anders valt satan ons aan: die éne Jezus? Hij alleen? Zie eens, hoe ben je hè? dit en dat en allerlei. Dan komt voor de dag wie wij zijn, en wordt het voorgesteld, alsof de macht van Christus, die in Zijn opstanding wel gebleken is groot te zijn, nu zo klein en gering is, dat Hij ons steeds in de grootste ellende laat verzingen. Doch, het is niet zo. Hij wil ons door lijden en strijd oefenen, en ons er achter brengen wat wij aan Hem hebben, dat wij het gerust op Hem kunnen laten aankomen, geheel en al. Dat wil Hij ons leren. Maar satan stelt het aldus voor.

Merk nu eens, dat Hij ook in het Sacrament tot ons komt, en zegt: "Mijn vlees is waarlijk Spijs, en Mijn bloed is waarlijk Drank"; Ik ben je eten en drinken. Hij heeft in Zijn dood voor ons verdiend en verworven dat de dood gedood is. Wanneer Hij Zich, roepende: "Vader in Uw handen beveel Ik Mijnen geest", als aan het hart des Vaders werpt, schudt heel de hel, en zelfs de aarde op haar grondvesten. Maar ook alle macht der hel heeft geschud, heeft gesidderd, want dat was voor de hel: het onderspit delven.

Nu, als wij dan behouden zijn door de dood des Zoons, hoeveel te meer dan zullen wij door Hem behouden worden daar Hij aan de rechterhand Gods is gezeten! Wij hebben een lieve Koning, Die ons ter hulpe is, een sterke Held, Die geeft ons, deelt uit en heeft ook verordineerd en ingesteld het sacrament des Heiligen Avondmaals.

In die nacht in welke Hij verraden werd, sprak hij, nadat Hij het brood genomen, gedankt, en het gebroken had: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijn gedachtenis." Om ons in het geloof te sterken dat Hij alleen alles is, opdat wij ons op Hem zouden verlaten, niets zouden weten dan Jezus Christus, en Dien gekruist. Dat wij Hem zouden liefhebben omdat Hij zulk een liefde heeft, en dat wij aan Hem zouden hangen gelijk de gordel geslagen is om de lenden des mans. Niets te weten dan Jezus Christus, en Dien gekruist. Met Hem kunnen wij leven, en met Hem kunnen wij sterven.

Hij zei dan: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijn gedachtenis." Ziet dan hoe grote liefde Hij tot ons had, Die Zich in de dood gaf. Zo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon voor ons gegeven heeft, opdat wij het leven zouden hebben in Zijn Naam. O toch, die Jezus, die Bron van vreugd, Die schenkt voor één pond kruis wel duizend ponden vreugd. Sterkt u dan door het Sacrament, opdat gij gestaald moogt worden in de strijd, om op te pakken wat voorkomt.

Desgelijks nam Hij ook de drinkbeker, na het eten des Avondmaals, en zei: "Deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed. Drinkt allen daaruit. Doet dat, zo dikwijls als gij dien zult drinken, tot Mijn gedachtenis."

Hier is het een strijd, maar dat duurt niet altijd. Als de strijd geëindigd is, dan kan de Koning Zich eens helemaal gaan uitspreken in Zijn overwinning die Hij aan het kruis behaald heeft. Nu levert het soms strijd op, daar Christus voor ons gestorven is, dat wij ook moeten sterven. Maar nu is het ook, dat wij hier niet altijd behoeven te blijven. En de dood is geen betaalgeld voor de zonde, maar een afsterven van de zonde, en een doorgang tot in het eeuwige leven. Nu heeft Christus door Zijn dood de dood gedood, en heeft van de dood gemaakt een deur, of poort, hoe zullen wij het zeggen, tot ingang in het eeuwige Vaderhuis, in de stad met paarlen poorten. Dus: nu moeten wij wel sterven, maar met Jezus kan alles. Sterven kan ook met Jezus. Als Hij ons dan inhaalt in het eeuwig Koninkrijk, dan zeggen degenen die achterblijven: hij is alles te boven. Dan wordt er dus mede gezegd: die zijn gelukkiger dan wij! Zo is het toch?

Nu moeten wij wel eenmaal sterven, maar Christus heeft de prikkel des doods weggenomen, en heeft de dood gemaakt tot een knecht voor ons, ons ten dienste. Is dat geen aanbiddelijke, gezegende Koning? Mij dunkt: ja toch! Hij zorgt dus voor alles. Met Hem komen wij het leven wel door, en ook er uit. Let maar op, dat gaat wel. Indien Hij in de dood Overwinnaar was, laat dan staan in de staat van Zijn verhoging! Daarom zingen wij uit Psalm 72 het tweede vers:

De bergen zullen vrede dragen, ...

Dat dan die algenoegzame Jehova Zijn vleugelen alzo over ons uitbreide, ook verbergings geve onder de schaduw Zijner genadevleugelen, opdat daaruit de zegen kan vloeien, en wij stof en rede zouden hebben tot lof en dankzegging aan Zijn Majesteit, en wij nog eens eenmaal ons leventje zullen mogen besluiten met: Hallelujah, geloofd zij God. Amen.

Vierde tafel:

Is Hij dan de Levensvorst, gaf Hij Zich in de dood, is het dan, opdat wij met onze dood in Zijn dood zouden kunnen eindigen en rusten, en de zegeningen des verbonds wegdragen, en proeven en smaken dat Hij goed is, dat Zijn verbroken lichaam waarlijk Spijs en Zijn vergoten bloed waarlijk Drank is, alle dingen zijn dan gereed om ons te sterken in ons geloof.

Heeft een ieder een goede en vrije consciëntie als hij blijft zitten?

Mijn bedoelen is niet om veel tafels, en veel mensen aan tafel te hebben. Mijn bedoelen is, dat ik mijn gemoed en consciëntie vrijmaak en dat degenen waar in het hart woont dat zij niets erkennen en eren tot zaligheid dan Jezus Christus en Dien gekruist als enig Fundament van heil en zaligheid en leven, door mij niet te kort komen.

Nu, kunnen wij dus de verbondsdis sluiten? Een ieder zij dan in zijn gemoed ten volle verzekerd.

Ik heet u dan ook hartelijk welkom op deze plaats, waar Christus Jezus het Zelf is, Die ons de bewijzen aanbrengt en levert van Zijn waarachtige en hartelijke liefde, die zó is dat zij alles omvat. Zó alles omvat, dat wij niet zó diep kunnen zinken in onze verlorenheid van onze staat, of Zijn hand ligt er nõg onder. Wij kunnen niet als zó ver weggedrevenen zijn of des Konings machtige arm is lang genoeg om ons weer op de plaats van bestemming te brengen. Wij kunnen zó duister niet zijn of Hij is machtig om ons te verlichten, en niet zó gebonden of Hij is machtig om ons los te maken.

Als wij onder de strijd als gevangen zitten: één woord van Hem, en satan moet vlieden, moet ons loslaten. Zo is Hij. Omdat Hij zo is, is het niet de bedoeling, dat wij dat eens voor een keer, als voor een gelegenheid gevoelen en dat belijden. Maar nu is eigenlijk Zijn bedoeling dit: als gij Mij nu kent, Ik Mij also heb geopenbaard, en gij belijdt dat Ik de Getrouwe ben, Ik in Mijn Woord beloofd heb alles voor u te zijn, en Ik dat menigvuldig aan u bewijs en betoon, wat ligt er dan op uw pad? Wat is dan Zijn bedoeling? Dat in ons het geloof zo zou gaan wassen en versterkt worden, dat het zelfs in de strijd zou zijn:

'k Zal Zijn lof zelfs in den nacht
Zingen, daar ik Hem verwacht;
En mijn hart, wat mij moog' treffen,
tot den God mijns levens heffen.

Dat is de bedoeling. Opdat het dus zou zijn, dat, al hebben wij niet het genot en die ruimte in onze ziel die wij wel wensen te hebben, om in Hem te kwinkeleren, het nochtans in eenvoudigheid is: Heere Jezus ik verlaat mij op U, ik betrouw mij aan U toe. Dat het dus zó zou zijn, dat wij het in eenvoudigheid op Hem laten aankomen. Dan zullen wij ervaren, dat wij met Hem nooit bedrogen uitkomen. Met onszelf komen wij steeds bedrogen uit, daar vallen wij steeds mee omver.

Maar al was het nog deze avond, dat ons onze grond in Adam ontviel, en de gehele wereld en wij zouden uitroepen: Heere Jezus, dat is kwijt! dan zal Hij nog bewijzen: dat is Mijn werk, om U, om verlorenen te redden! Zó is Jezus. Als het dan is, dat wij het niet meer weten, dan zegt Hij: "Raad en het wezen zijn Mijn; Ik ben het Verstand, Mijn is de Sterkte." Die grote Koning is alleen alles, volkomen alles.

Nu doen wij, zeg ik, met onszelf teleurstellingen op; maar met Hem kan het niet. Want als wij met Hem teleurstelling zouden opdoen, dan zouden de duivelen uit de afgrond het de Koning nog verwijten, dat terwijl wij ons oog op Hem geslagen hadden - ons aan Hem hadden verbonden - Hij ons aan het noodlot zou hebben prijsgegeven! Dat kàn niet; dat gedooft Zijn glorie niet. Daarom, reisgenoten, het hoofd naar boven!

Wil Hij ons door Zijn Woord opwekken, Hij wil ons ook door het Sacrament versterken, opdat wij ons op Hem zouden verlaten tot in de dood. Hij nam dan in de laatste nacht, in welke Hij verraden werd, het brood; en als Hij gedankt had, brak Hij het, en zei: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dat tot Mijne gedachtenis."

Want Zijn Woord is, dat, zo dikwijls als gij dit brood zult eten, en deze drinkbeker zult drinken, zo verkondigt de dood des Heeren, totdat Hij komt. Hij, Wiens lichaam de ware Spijs, en Wiens bloed de ware Drank is, wil ons ten eeuwigen leven voeden en laven.

Proeft en smaakt dan Zijn goedheid en goedertierenheid. Proeft en smaakt Zijn getrouwheid. Ja, laten wij zo in het Sacrament eten en drinken, dat wij dermate worden versterkt, en innerlijk als worden opgewekt, dat wij elkander mede opwekken, zeggende: "Zijt sterk." Immers, dat deed de psalmdichter ook, zeggende: "Hij zal ulieder hart versterken." Niet: dat staat in de bijbel. Neen, want dan hebben wij er zelf niets aan. Maar dat het zó is: dat, wat in de Schriftuur vervat is, in ons hart begrepen is, en wat in ons hart is, dat dät in de Schriftuur vervat ligt. Daaruit: "Zijt sterk." Dat wij uit ons hart praten: "Hij zal ulieder hart versterken, allen gij, die op de HEERE hoopt!"

Desgelijks nam Hij ook de drinkbeker, na het eten des Avondmaals, en zei: "Drinkt allen daaruit; deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed. Doet dat, zo dikwijls als gij die zult drinken, tot Mijn gedachtenis." Hij stortte Zijn bloed tot verzoening en vergiffenis van al onze vuile zonden.

Daar Hij dan, Die het Leven is, wil, dat wij Hem als het leven erkennen en eren, daar Hij de Levensvorst Zelf is, de Koning der koningen, en de Heere der heren, zo is het niet: måg het? Måg ik mij op U verlaten? Eigenlijk is het de plicht van een ieder christen om uit te leven: ik geloof. Het geloof beschaamt niet. Werkelijk niet! Niemand is ooit in zijn geloof beschaamd uitgekomen. Wel in onszelf. Dat dan die liefde, waarmede Jezus ons lief heeft, in ons wone, opdat dat zich uitspreke tot die hoge God en die lieve Koning. Dat het zich ook uitspreke tot elkander, en dat nog gezien wordt: ziet hoe lief zij elkander hebben.

Wàt er dan ook voorkomt, toe, laten wij het oog op Hem slaan, wat een dichter deed zeggen: Komt reisgenoten! 't hoofd naar boven, want voor hen, die t' heil des Heeren wachten, zijn bergen vlak, en zeeën droog. En het zal hier ook niet altoos duren, want daar rest nog een zaligheid, niet af te meten, een vreugd' die alle smart verbant; dáár is de vreemdlingschap vergeeten, en zijn wij voorgoed in 't vaderland! Daar zal dan geen geloof en hoop meer nodig zijn, want daar zal zijn de volmaakte liefde. Laten wij dan met elkander zingen het laatste vers uit Psalm 133:

Waar liefde woont, gebiedt de HEER de zegen,
Daar woont Hij zelf, daar wordt Zijn heil verkregen,
En 't leven tot in eeuwigheid.

Ik zal dan besluiten met het formulier af te lezen:

Geliefden in den Heere, dewijl de Heere nu aan Zijn tafel onze zielen gespijzigt heeft, zo laat ons al te samen Zijn Naam met dankzegging prijzen, en een iegelijk spreke in zijn hart aldus: Loof de HEERE, mijn ziel, en al wat binnen in mij is Zijn heiligen Naam. ... enz. (het gehele verdere formulier, tot en met het dankgebed).

Slotzang:

Psalm 106: 26

Zegen: Gaat voorts heen in vrede, en ontvangt de zegen des HEEREN:

De genade van onze Heere Jezus Christus, de liefde Gods des Vaders, en de troostvolle gemeenschap des Heiligen Geestes zij en blijve met u allen. Amen.